

ГОДИШНИНИ И ЮБИЛЕИ / ANNIVERSARIES AND JUBELEES

ПРОФ. Д.Ф.Н. МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА ПРАЗНУВА ЮБИЛЕЙ

PROF. D.SC. MARIYANA TSIBRANSKA-KOSTOVA CELEBERATES A JUBILEE ANNIVERSARY

Да бъдеш ренесансова личност в първата четвърт на 21. век е почти невъзможно. Особено в областта на науката. Проф. Марияна Цибранска-Костова е от онези учени, които можем да определим като енциклопедисти. Тя е изследовател с международна известност и безспорен авторитет в областта на медиевистиката и палеославистиката. Проф. Марияна Цибранска-Костова е автор, който открива, издава и анализира по иновативен начин много ръкописи и стари печатни книги. Нейното научно творчество надхвърля 250 публикации, като 11 от тях са монографии. Тази наглед млада, крехка и елегантна дама успява да бъде не само изявен учен, но и преподавател, и ръководител на много проекти, и участник в редакционните съвети на няколко списания, и обществено ангажиран човек.

Всичко започва във Френската гимназия в София, която Марияна завършва с отличие. След това продължава с висшето си образование по специалността „Българска филология“ и втора специалност „Френска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Изборът ѝ да се занимава с наука, е категоричен, затова тя става докторантка в Института за български език, в Секцията за история на българския език. Завършва докторантурата и защитава дисертацията си в срок, като получава научното звание „кандидат на филологическите науки“ (днес „доктор“) през 1992 г. Прохождането ѝ в науката е блестящо и определя една от големите теми в нейното научно творчество – първите печатни книги на български език.

Марияна Цибранска-Костова се стреми да надгражда своите познания – тя печели няколко стипендии и специализира в университетите в Атина, Гърция; в Рим, Италия; в Будапеща, Унгария; в Лайден, Нидерландия и в Кълъмбъс, САЩ. Така се усъвършенства и добива квалификация на палеославист според международните изисквания.

През тези години нейните научни дирения са свързани с историята на юридическата книжнина. Ако изобщо може да се определи една област с приоритетно присъствие в изключително разнообразното и богато научно творчество на Марияна Цибранска-Костова, вероятно това биха били именно ръкописите с правно съдържание. Те са обект на проучване и в дисертацията ѝ за придобиване на званието „доктор на филологическите науки“ през 2010 г. Тези постижения мотивират и кариерното ѝ израстване – доцент от 2001 г., професор от 2011 г.

Цялата ѝ кариера е свързана с Института за български език – от 2008 г. е член на Научния съвет, от 2011 г. е председател на Общото събрание, а от 2012 г. е ръководител на Секцията за история на българския език. Това са отговорни позиции, които тя приема изключително сериозно и им отдава много време и енергия вече повече от 10 години. Истината е, че всеки в Института за български език може да разчита на нейната компетентна намеса при решаването на различни научни и организационни въпроси.

В същото време тя не загърбва и участието си в редица престижни обединения – от 2008 г. е член на Съюза на учените в България; от 2012 г. е член на Съвета за чуждестранна българистика към БАН, а от 2013 г. членува в Международната организация за проучване на Средновековието и Югоизточна Европа на името на Валдемар Церан в Лодз, Полша. Член е на редколегиите на три международни списания в Полша, Украйна и Румъния, както и на три български: „Научен вектор на Балканите“, „Балканско езикознание“, „Известия на Института за български език“.

Най-много на брой, със съществени научни приноси и с огромен брой цитирания са изследванията на проф. Цибранска-Костова върху юридическата книжнина. На първо място, тя е автор на 5 монографии, посветени на тази проблематика: „Формиране и развитие на старобългарските лексикални норми в църковноюридическата книжнина“ (2000); „Покаяната книжнина на Българското средновековие IX – XVIII в. (езиково-текстологични и културологични аспекти)“ (2011); „Старият Завет като юридически източник (наблюдения върху славянската ръкописна традиция)“ (2016); „Прохирон/Закон градски. Юридическото наследство

во на православното славянство“ (2021) и в съавторство с Ив. Билярски на английски „Panoply in Defense of Orthodoxy. The Case of Moldavian Manuscript BAR Ms. Slav. 636, 16th Century“ (2021).

Всяка от тези книги разработва значим кръг научни въпроси и разширява представите ни за духовната култура и устройството на средновековното християнско общество. Всяка от тях има – освен езиковедска и лингвокултуроложка – и историческа насоченост. Иска ми се да кажа допълнително няколко думи за „Прохирон/Закон градски. Юридическото наследство на православното славянство“. Монографията представя пред научната общност един интересен среднобългарски паметник – Прохиронът. Трудът не се ограничава само до неговото издаване и превод, а съдържа още речник и прецизна теоретична разработка, посветена на юридическите термини. Глосарът след изданието илюстрира словното богатство на среднобългарския език. Акцентът пада върху развитието на правната мисъл. Наблюденията на авторката разкриват интересни особености на средновековното общество и държава. Например правните субекти могат да бъдат само одушевени същества, те са изразени в опозициите: *мъжки – женски пол; родители – деца; свободен – роб; слуга – господар*. При анализа на правната терминология М. Цибранска-Костова често прави сравнения със същия термин в Еклогата, което дава възможност да се проследи развитието на правната мисъл в Средновековния юг. И тъй като подходът към терминологията е езиков, авторката разглежда ономазиологичната мотивация на лексемите. Обръща специално внимание на термини с прозрачна мотивация като *новорождень* ‘всеки плод, появил се след сключване на договора за брак, който влиза в обема на зестрата’.

На второ място, проф. Цибранска-Костова работи върху конкретни паметници и конкретни проблеми и названия от юридическата терминология. Ще си позволя да изброя само част от тях, публикувани в последните години: „Paulicians between the Dogme and the Legend“, *Studia Ceraenea*, 7, 2018; „Interpretation and Reinterpretation.the 42nd Title of Plovica Kormchaya (1262) Revisited From a Balkan Perspective“, *Linguistique Balkanique*, 1, 2018; „Законът и законните книги: два примера от преводната юридическа книжнина на Славянския юг през 14 век“, *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, 32, 2019; „Средновековният юридически текст в лабораторията на превода“, *Български език*, 2, 2020; „Ръкопис ЦИАИ 1160 и значението му за каноничното право на Балканите през 14 век: правилата на Трулския събор“, *Старобългарска литература*, 61–62, 2020; „Старобългарското юридическо наследство в преводите на Петър Оджакوف: Аксиологични аспекти“,

Чуждоезиково обучение, 4, 2021; „Игри и зрелища: за някои реалии в славянските юридически текстове. Шьствоуж нѣнѣ по слѣдоу оучителю“, Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова. 2021; „Езикът на отрицанието срещу еретиците. По материал на славянския превод на Паноплия Догматика от Евтимий Зигавин“, Старобългарска литература, 63–64, 2021; „Кратък етюд за кръчмата в средновековния правен текст. Ръци слово твърдо“, Сборник в чест на проф. д.ф.н. Татяна Славова, 2022; „Роднинската терминология в славянски правни текстове от Късното средновековие (Допълнението от XVII в. в ръкопис ЦИАИ 1160)“, *Ra-leaobulgarica*, 3, 2022, и др.

Всяко от тези проучвания е разработено с вещина, с привличане на нов изворов материал или на нови езикови съпоставки и прилагане на съвременна методология, характерна за антропологичното езикознание (лингвокултурология, аксиология, семантична концептология и др.). Тук е мястото да кажа, че и в областта на старобългаристиката могат да се използват модерни методи на езиковедски анализи и творчеството на проф. Цибранска-Костова е безспорно доказателство за това.

Едва ли има друг учен, при това историк на езика, който със своя публикация да предизвика огромен обществен интерес, интервюта в медии и дори цитиране в художествената литература. Точно това се случва с проф. Цибранска-Костова и нейната книга „Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век“ от 2013 г. И това не е случайно. Темата е интересна – животът и делото на първия български печатар Яков Крайков, както и неговият уникален сборник „Различни потреби“ с джобни размери и разнообразно съдържание. Подходът е научен – с необходимата аналитичност, достоверност и прецизност – и в същото време стилът на авторката е близък до художествената публицистика – увлекателен и диалогичен. С тази книга Марияна успя да разшири аудиторията на научната литература, да привлече вниманието на хора, неизкушени от науката, да ги накара да осмислят процесите в българската духовна култура по нов начин. Разбира се, тук трябва да споменем и по-ранната монография на проф. Цибранска-Костова „Етюди върху кирилската палеотипия XV – XVIII в.“ Гутенберг, 2007 г., която има обобщаващ характер и представя първите български печатни книги в широк пространствено-времеви континуум – от Венеция до печатарските центрове в Румъния и Сърбия през XV – XVIII век. Струва ми се, че последната книга на проф. Цибранска-Костова, която е в процес на публикуване, също ще стане „хит“, защото е посветена на приетата за първа печатна книга на новобългарски език – Абагар от 1651 г. Нейното заглавие „Абагар на Филип Станиславов от 1651 г. Наборен

текст. Новобългарски превод. Речник“ загатва за богатото ѝ съдържание. Трудът съдържа компетентно и задълбочено изследване на историята, текстологията, графичните, фонетичните, морфологичните и лексикалните особености на езика на Филип Станиславов. Авторката успява да докаже с конкретни езикови анализи принадлежността на тази книга към историята на българския език и книжнина.

Последната монография на проф. Цибранска-Костова е свързана с темата за католическата книжнина – постоянна в нейното творчество. Тя е венец на нейните проучвания през годините. Ще спомена само някои от публикациите, посветени на особеностите на литературата на българите католици: „За някои „Verba Dicendi в книжнината на българите католици“, Лингвистични проблеми, 3, 2023; „Босанчицата и културните идентичности на Балканите (кратки бележки върху Пловдивското сборниче 116 (54) от XVI в.)“, Българска реч, 2, 2021; „Cyrillic and Latin in the 17th–18th Centuries Literature of Bulgarian Catholics.“, Балканско езиковедие/Linguistic Balkanique, 58, 2, 2019 (в съавторство с М. Абаджиева); „Абагарът на Филип Станиславов: от артефакта към езиковия ресурс“, ZESZYTY CYRYLO-METODIAŃSKIE – електронно научно списание на Института по славянски филологии UMCS, 5, 2016. С тези свои изследвания Марияна Цибранска-Костова с право си заслужи авторитетно място сред изследователите на католическата култура.

В много от трудовете на проф. Цибранска-Костова се съдържат нови издания на средновековни паметници. Вече споменах няколко от тях. Като историк на езика, последовател на големи авторитети в науката като чл.-кор. проф. Кирил Мирчев, чл.-кор. проф. Дора Иванова-Мирчева, проф. А. Минчева, проф. Б. Велчева, проф. Цибранска-Костова се стреми да открие, публикува и анализира нови извори, някои от които се съхраняват в чужди библиотеки в Румъния, Нидерландия, Русия. Към вече споменатите трудове ще прибавя и „Български епитимийник от XV–XVI в.“, 2011; „Кокалянският поменик. Издание на текста и изследване“, 2015; „Зайковски требник от XIV век. Изследване и текст“, 2012 (в съавторство с Е. Мирчева). Специално за последната книга бих искала да споделя, че това е един изключително ценен паметник, който двете авторки представят пред световната палеославистика по блестящ начин. Анализът на конкретните езиково-текстологични факти синхронизира данните от различните равнища на ръкописа и води към решаване на въпросите за по-точна локализация и датировка на паметника. Аргументирана е тезата за западнобългарския произход на Зайковския требник. Убедителната локализация на паметника и отхвърлянето на тезата за атонския му произход е безспорен принос на труда. Централно място в

него заемат лексикалните проучвания, те са изработени като етюди върху историята на дадена лексема, например: при *калѣжънъ*, *неприѣзънинъ*, *азъбоукъвъникъ*, *божичънъ*, *лапати*, *мѣкати*, *опослонъ*, *проводъница*. Авторките, верни на своя професионализъм, отделят и един друг пласт лексика, която назовават „сравнително по-нови форми“, защото действително при ръкопис с мозаечна структура и различно битие на всеки отделен текст става дума именно за относителни неологизми. В част от случаите се изтъква присъствието на преславските варианти на старобългарската лексика. Като хронологически нови се определят всички лексеми, които не са засвидетелствани преди XIV в. Сред тях изпъква цял пласт роднинска лексика: *дѣвѣрь*, *коуѣнъ*, *коуѣма*, *юнакъ* в значение ‘младоженец’, *юнака* в значение ‘младо момиче’. Безспорен неологизъм е съществителното *дѣвоика*, както и субстантивизираната форма на прилагателното *женъскъ* в значение ‘жена’.

Не мога да пропусна студиите на М. Цибранска-Костова в съавторство с Е. Мирчева и В. Мичева на български и английски, посветени на делото на светите Кирил и Методий, на българския характер на първия славянски писмен език, на ролята на България за съхраняване и разпространение на старобългарските произведения, написани на двете старобългарски азбуки – глаголица и кирилица. Тези студии се оказват изключително актуални на фона на създаването на митове и неверни теории за началото на славянската писменост и култура. Те са ценни със своята научна достоверност, обективност и безпристрастност и са доказателство, че Институтът за български език в лицето на специалистите по история на езика винаги е отстоявал научната истина за старобългарския език и азбуки.

Научните интереси на проф. Цибранска-Костова са наистина многостранни – текстология, историческа лексикология и лексикография, история на езика, писмеността и печатните книги. Към този списък трябва да прибавим и области като историческа граматика и семантика с разработките за предлозите *освен* и *през*, както и за междуметията в диахрония (в съавторство с В. Мичева).

В цялата си научна дейност проф. Цибранска-Костова създава речници, индекси, глосари към отделни произведения, а в проучванията си често разработва въпроси на историческата лексикология. А като съавтор на един от големите трудове на Секцията за история на българския език – „Речник на книжовния български език на народна основа (върху

текст на Тихонравовия дамаскин)“ (2012) – тя става носител на престижната награда на името на акад. Владимир Георгиев за принос в езикованието през 2014 г.

Оставих на последно място публикациите на проф. Цибранска-Костова в областта на диахронната лингвокултурология и етнолингвистика, защото за мен те са образци на модерен подход към историческите езикови явления и показват връзката между езика и културата в широки времеви граници. Тя успява да представи един малко проучван пласт в средновековната книжнина – символите, ценностите, стереотипите („Катарският требник и богомилската книжнина“, *Palaeobulgarica*, 1, 2004; „Историята на Пров от апокрифа „Повест за кръстното дърво“ в молдовски препис от 16. век: символи и ценности“, *Език и литература*, 1–2, 2019; „Стереотипите в антилатинската полемика на Славянския юг: прологът на „Прение на Панагийот с Азимит“ според BAR Ms.slav. 649 от XVI в.“, *Axiologický výskum slovanských jazykov / Axiological investigation into the Slavic languages*, 2019; „Храна и аксиология според два текста в молдовски сборник BAR Ms. Slav. 649 от XVI век“, *Slovène* 8, 2, 2019; „Владислав Граматик и средновековното знание“, *Аксиологични проблеми в славянските езици: традиции и съвременност*, 2020; „Ценности и антиценности в лингвокултурния концепт облекло в средновековната книжнина“, *Slavica Slovaca*, 56, 1, 2021, и др.

Народната и християнската култура в техния синкретизъм, специфичен за българското духовно пространство, присъстват в статиите на проф. Цибранска-Костова („Народна култура и културни реалии в славянската юридическа книжнина: „Вота и Брумалия“, *Palaeobulgarica*, 3, 2020; „Магията и нейните лица (61. Канон на Трулския събор в славянски преводи)“, *Български език*, 68, 4, 2021). Авторката открива и езиковите реализации на семантичната опозиция *свое – чуждо*, както и на лудостта и другостта като част от чуждото, което може да бъде приобщено или изключено, в разработки като: „Свой сред чужди: номинация и диспозиции за лудостта в средновековни юридически текстове“, Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021); „Езикови маркери на другостта в Слово за немската заблуда (ръкопис BAR 636, XVI в.)“, *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, 30, 2017. Сигурна съм, че научните трудове на проф. М. Цибранска-Костова с подобна насоченост ще продължат да обогатяват представата на учените и широката общественост за средновековната българска концептосфера.

Проф. М. Цибранска-Костова е учен с огромен брой публикувани изследвания, цитирани от автори от всички центрове по медиевистика. Но тя не е кабинетен учен – успява да раздава знание, да приобщава млади хора към науката, да напътства и помага. От 1996 г. е преподавател, а по-късно и хоноруван доцент и професор по старобългарски език в Катедрата по общо езиковедие и история на българския език в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Ръководи докторанти и специализанти, подготвя рецензии и участва в журита за кариерно израстване на много специалисти. С цялата си дейност тя се стреми да създава школа от подготвени старобългаристи, да остави следа. И наистина успява. Имах удоволствието да работя с нея в няколко проекта с Руската и Словашката академия на науките, както и в момента в проект с Румънската академия на науките и в проект, посветен на езика на банатските българи. Миналата година бяхме заедно в предизвикателството да създадем научен и в същото време забавен *Дигитален диалектен речник за деца*. Познавам добре начина на работа на Марияна – безусловно, непрестанно, неуморно присъствие, задълбоченост, прецизност, вярност на фактите, иновативност, креативност, отдаденост. Надявам се да заслужа честта да бъде част от нейната школа. От сърце ѝ желая здраве, защото науката е нейна страст и тя със сигурност ще я обогати с още много постижения.

Калина Мичева-Пейчева / Kalina Micheva-Peycheva

✉ Доц. д-р Калина Мичева-Пейчева
Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
kalina.micheva@gmail.com

✉ Assoc. Prof. Kalina Micheva-Peycheva, PhD
Department of History of Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria
kalina.micheva@gmail.com